

BIBLIOTEKA

80
8.95

GJUHA LETRARE SHQIPE

për
të gjithë

SHTËPIA BOTUESE E LIBRIT SHKOLLOR
TIRANË, 1976

30
895

GJUHA LETRARE SHQIPE PËR TË GJITHË

Elemente të normës së sotme letrare
kombëtare

SHTËPIA BOTUESE E LIBRIT SHKOLLOR
TIRANË, 1976

Komisioni hartues

**Prof. Androkli KOSTALLARI (kryetar),
Emil LAFE, Menella TOTONI, Nikoleta CIKULI**

PARATHËNIE

Kujdesi i vazhdueshëm i shoqërisë sonë për zhvillimin e gjuhës letrare kombëtare dhe për zbatimin e normave të saj ka marrë një hov të ri sidomos pas Kongresit të Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe (nëntor 1972). Ky «kuvend historik», siç e theksoi shoku Enver Hoxha, ishte «një fitore e pallogaritshme në mes aq fitoreve të tjera madhështore që ka korrur populli ynë me luftë, me përpjekje e me zotësi» dhe i dha «një shkëlqim akoma më të madh gjuhës, thesarit më të madh të një populli». Gjatë këtyre viteve të fundit në të gjithë vendin tonë është duke u zhvilluar një veprimtari e shumanshme për të vënë në jetë porositë e këtij Kongresi, të cilat kanë gjetur shprehjen e tyre edhe në vendimin e Këshillit të Ministrave «Mbi masat për zbatimin e drejtshkrimit të njësuar të gjuhës shqipe» (mars 1974). Shtresa gjithnjë e më të gjera punonjësish po interesohen gjallërisht që ta përdorin mirë, drejt e pa gabime gjuhën e sotme letrare. Zotërimi dhe zbatimi i rregullave të drejtshkrimit është, natyrisht, detyra e parë në këtë fushë. Por norma letrare kombëtare, siç dihet, është më e gjerë se drejtshkrimi. Gjuha letrare është një tërësi e përbërë: ajo ka sistemin e saj fonetik e gramatikor, strukturën leksikore e fjalëformuese dhe stilet e saj funksionale. Te të gjitha këto veprojnë ligje e rregulla të caktuara, prandaj për ta shkruar e për ta folur drejt gjuhën letrare duhet të njihen e të zbatohen drejt edhe këto ligje e rregulla.

Libri «Gjuha letrare shqipe për të gjithë», i cili plotëson një nga detyrat që shtrohen në vendimin e lartpërmendur të Këshillit të Ministrave, synon pikërisht që të japë disa rregulla kryesore të sistemit gramatikor e fjalëformues të gjuhës sonë të sotme letrare, si edhe disa norma udhërrëfyese të drejtshqiptimit, të cilat pasqyrojnë një varg tiparësh të rëndësishme të sistemit fonetik. Bashkë me «Drejtshkrimin

e gjuhës shqipe», *ky libër do t'i shërbejë masës së gjerë të punonjësve si mbështetje për të zotëruar në mënyrë të vetëdijshme normën e sotme letrare. Në mënyrë të veçantë ai do t'i ndihmojë punonjësit të zbatojnë drejt normën në rastet kur vihen re luhatje të saj ose kur ndeshen trajtat normative me trajta jonormative.*

Ky libër u drejtohet, në radhë të parë, atyre që e kanë kryer shkollën tetëvjeçare, tekstet e së cilës mbeten kurdoherë baza e formimit gjuhësor të brezave të rinj e të gjithë punonjësve. Komisioni hartues është përpjekur që lënda të paraqitet në mënyrë sa më të kuptueshme, duke bashkuar argumentimin shkencor të pohimeve e të rregullave me shpjegimin e tyre në mënyrë sa më të qartë e të thjeshtë. Konkluzionet dhe udhëzimet normative të këtij teksti mbështeten në studimet monografike e në punimet sintetizuese për gjuhën letrare shqipe dhe në mënyrë të veçantë në studimet më të reja për formimin e gjuhës letrare kombëtare shqipe, për tiparet themelore të normës së sotme letrare e për prirjet e zhvillimit të saj¹). Me qëllim që rregullat e pohimet të jenë sa më objektive, për hartimin e këtij teksti janë shfrytëzuar edhe kartotekat gjuhësore të Institutit të Gjuhësisë dhe të Letërsisë të Akademisë së Shkencave.

Libri që po u jepet lexuesve përbëhet prej katër pjesësh: I. Çështje të morfologjisë, II. Çështje të sintaksës, III. Çështje të formimit të fjalëve dhe IV. Disa nga rregullat kryesore të drejtshqiptimit të gjuhës letrare shqipe²). Përcaktimi i problemeve e i zgjidhjeve normative që jepen në këtë tekst është bërë në mënyrë kolegjiale nga komisioni hartues, nën drejtimin shkencor të prof. A. Kostallarit. Pjesët I dhe III janë shkruar nga E. Lafe, pjesa II nga M. Totoni dhe pjesa IV nga N. Cikuli. Përpunimi e njësimi shkencor i gjithë tekstit, si edhe redaktimi i tij përfundimtar janë bërë nga prof. A. Kostallari, i cili ka bashkëpunuar edhe për hartimin e pjesëve I, III, IV.

- 1) Në fund të tekstit jepet një listë e studimeve më të rëndësishme për gjuhën e sotme letrare, të cilat mund të shërbejnë si literaturë plotësuese për ata që dëshirojnë të thellojnë e të zgjerojnë njohuritë e tyre në këtë fushë.
- 2) Në bazë të vendimeve të Kongresit të Drejtshkrimin në Institutin e Gjuhësisë dhe të Letërsisë të Akademisë së Shkencave po hartohet një trajtesë më e plotë dhe më e hollësishme e drejtshqiptimit të gjuhës shqipe.

Veçoria dalluese e këtij teksti është se në të, në truallin e trajtave e të përdorimeve normative, i tërhiqet vëmendja lexuesit te rastet më të shpeshta të shmangieve nga norma e sotme letrare, te vështirësitë e te ndikimet e dëmshme që pengojnë sot zbatimin e normës. Për këtë arsye, në pjesët e në kapitujt e këtij teksti nuk është bërë kudo një paraqitje e plotë e sistematike e normës së gjuhës së sotme letrare, por janë dhënë vetëm një varg elementesh themelore të kësaj norme. Kështu, ky libër jo vetëm nuk e përjashton nevojën e teksteve shkollore të gjuhës shqipe, por e parakupton këtë, sepse në tekstet shkollore sistemi gramatikor i gjuhës sonë letrare shijellohet në mënyrë të plotë e tërësore.

Gjuha është një fenomen shoqëror që zhvillohet vazhdimisht. Edhe në gjuhë lindin elemente të reja, dalin nga përdorimi elemente të vjetra ose bashkëjetojnë elemente të reja me elemente të vjetra. Kjo do të thotë se edhe në normën letrare, krahas shtresave të qëndrueshme, ka edhe elemente që ndodhen në lëvizje. Në disa raste norma e sotme letrare nuk është e njësuar, por paraqitet me dy variante. Këto variante normative mund të jenë plotësisht të barasvlershme ose njëri prej tyre mund të jetë varianti kryesor që mbizotëron në përdorimin e sotëm a që është më i drejtë nga pikëpamja e sistemit të gjuhës letrare kombëtare. Nga këto variante me kohë mund të kalohet në një normë të njësuar, por ato mund të fitojnë edhe ngjyrimë kuptimore a stilistike të veçanta dhe të përdoren në gjuhë si mjete stilistike-shprehëse. Bashkëpërdorimi i disa varianteve normative është një dukuri e natyrshme, e ligjshme për gjuhët letrare. Ai është një shfaqje e vetë ngulitjes së normës dhe e zhvillimit të gjuhës, sepse nga shumësia e varianteve të gjuhës së folur popullore ose të gjuhës së shkruar mbi baza dialektore gjuha letrare ka zgjedhur dy prej tyre.

Nga variantet normative duhen dalluar në mënyrë të prerë trajtat jonormative dhe trajtat e gabuara, të cilat janë në kundërshtim të plotë me strukturën e gjuhës dhe duhen përjashtuar fare nga gjuha letrare. Këto trajta, që lindin në gjuhën e folur për arsye të ndryshme, përdoren herë-herë edhe në gjuhën letrare për shkak të njohjes së pamjaftueshme të normave të saj.

Lufta për zotërimin e gjuhës letrare kombëtare dhe për zbatimin e plotë të normave të saj është bërë sot një pjesë e rëndësishme e jetës kulturore të popullit tonë. Gjuha, siç dihet, është mjete më i rëndësi-

shëm i marrëdhënieve midis njerëzve. Ajo luan një rol të madh për njohjen e botës, për kalimin e dijeve e të përvojës nga brezi në brez dhe për edukimin e njerëzve. Zbatimi i plotë i normës letrare ia zgjeron gjuhës mundësitë për ta kryer sa më mirë funksionin e saj komunikues në shoqëri. Gjuha letrare e njësuar dhe e normuar bëhet kështu një mjet i rëndësishëm për zhvillimin e arsimit e të kulturës, për forcimin e bashkimit shpirtëror të popullit, për përparimin e gjithë shoqërisë sonë socialiste që udhëhiqet nga Partia e Punës.

Sot Shqipëria është e mbushur me një rrjet të dendur shkollash të arsimit të përgjithshëm e profesional. Shtypi dhe botimet e tjera përhapen kudo, deri në fshatrat më të largëta. Fjala e folur letrare kumbon anembanë vendit nëpërmjet radios e televizionit, teatrit e kinematografisë, në klasa e në auditore, në mbledhje, konferenca, kongrese e mitingje popullore. Vetë masat punonjëse, ndërtueset aktive të shoqërisë socialiste, në veprimtarinë e tyre të përditshme synojnë të përdorin gjithnjë e më shumë gjuhën e njësuar letrare, rrezja e veprimit të së cilës është shtrirë në çdo skaj të atdheut. Të gjitha këto kërkojnë që organet dhe institucionet e ndryshme shtetërore ta përmirësojnë rrënjësisht punën e tyre për gjuhën, në mënyrë që gjuha letrare kombëtare të zotërohet plotësisht në të gjithë sistemin e saj nga shtresa sa më të gjera punonjësish dhe që shkalla e kulturës gjuhësore të masave të ngrihet më lart si në qytet, ashtu edhe në fshat. Në këtë punë me përpjesëtime kaq të gjera detyra të mëdha i dalin në radhë të parë shkollës sonë, që është vatra themelore e brumosjes dhe e edukimit gjuhësor të brezave të rinj. Sot, më tepër se kurrë, në gjithë veprimtarinë e shkollës bëhet e domosdoshme që të përdoret një gjuhë letrare e përpiktë, e pastër dhe e kulturuar, duke synuar që jo vetëm gjuha e teksteve të jetë plotësisht e normuar, e njësuar, por edhe që të folurit e mësuesit e të nxënësit të çlirohet nga të gjitha luhatjet e ndikimet dialektore, të vihet në përputhje të plotë me gjuhën e tekstit. Një kujdes më i madh për gjuhën kërkohet sot gjithashtu nga punonjësit e shtypit e të botimeve, të radios e të televizionit, të teatrove etj., sepse me punën e tyre ata ndikojnë përditë dhe në mënyrë të fuqishme për përhapjen e normës letrare kombëtare.

Ne shpresojmë se te libri «Gjuha letrare shqipe për të gjithë» punonjësit e arsimit e të kulturës, të shtypit e të botimeve, të fushave të ndryshme ku vepron sidomos trajta gojore, e folur, e gjuhës letrare,

punonjësit e organeve shtetërore e të organizatave të masave, gjithë punonjësit e qytetit e të fshatit do të gjejnë një ndihmë të mirë për punën e tyre të përditshme gjuhësore dhe do ta shfrytëzojnë atë me kujdes në përpjekjet e pandërprera për një gjuhë shqipe sa më të përpiktë, të qartë e të njësuar dhe sa më të pasur e të zhërvjellët.

Komisioni hartues është i vetëdijshëm se në këtë botim të parë të librit «Gjuha letrare shqipe për të gjithë» nuk përfshihen as të gjitha fushat, as të gjitha çështjet që kanë nevojë të ndriçohen nga këndi i vështrimit të normës gjuhësore kombëtare. Një trajtim të veçantë do të kërkonin sidomos çështjet e normës leksikore — përdorimi i drejtë i fjalëve e i kuptimeve të tyre, lufta kundër fjalëve të huaja të panevojshme që prishin pastërtinë e qartësinë e gjuhës sonë letrare, disa çështje të stilistikës leksikore etj. Kërkesa të ndryshme, të përgjithshme e të veçanta, mund të paraqiten nga lexuesit. Të gjitha këto kërkesa e vërejtjet e lexuesve do të mirëpritën nga komisioni hartues, si një ndihmë e rëndësishme për ta plotësuar e për ta përmirësuar më tej këtë libër në botimet e mëvonshme.

Komisioni hartues

PJESA E PARË

ÇËSHITJE TË MORFOLOGJISË

I EMRI

GJINIA

§ 1. Gjinia e emrave në shumicën dërrmuese të rasteve mund të dallohet morfologjikisht nga mbaresat që marrin ata në trajtën e shquar të rasës emërore të njëjësit:

emrat mashkullorë marrin mbaresën **-i** ose **-u**: *plep-i, mendim-i, vëlla-i, burr-i* (burrë), *gjum-i* (gjumë), *zog-u, dhe-u* etj.;

emrat femërorë marrin mbaresën **-a** ose **-ja**:¹⁾ *këng-a, pushk-a, shtëpi-a, lule — lul-ja, ujitje — ujit-ja, radio — radio-ja* etj.;

emrat asnjane marrin mbaresën **-t(ë)** ose **-it**: *të ftohtë-t, të verdhë-t, të zi-të, të ecur-it* etj.

Shënim. Këtu është fjala në radhë të parë për emrat e përgjithshëm. Gjinia gramatikore e emrave të përveçëm të njerëzve përcaktohet nga seksi i personit përkatës, p.sh. *Lekë — Leka, Dedë — Deda, Kolë — Kola, Koço — Koçoja* janë emra mashkullorë, megjithëse shkojnë pas lakimit të emrave femërorë, nga ana tjetër, emra si *Nermin-i, Antigoni* etj., janë emra femërorë, megjithëse shkojnë pas lakimit të emrave mashkullorë. Po kështu disa emra si *axhë — axha, dajë — daja, gegë — gega, toskë — toska*, që shënojnë frymorë të seksit mashkullor, megjithëse shkojnë pas lakimit të emrave femërorë, i përkasin gjinisë mashkullore²⁾ (Janë emra mashkullorë të lakimit të tretë, —shih më poshtë §38).

Gjinia gramatikore e emrave të mësipërm, të përveçëm e të përgjithshëm, shprehet sintaktikisht: fjalët përcaktuese dhe fjalët e tjera që përshtaten me këta emra, vihen në trajtën e gjinisë mashkullore, p.sh.: *Leka i Madh; Kola është punëtor i dalluar; Nermini është punëto-re e dalluar; axha im; daja i vogël* etj.

1) Marrin **-ja** në trajtën e shquar vetëm emrat që dalin më **-e** ose **-o** të patheksuar
2) Shih edhe «Drejtshkrimi i gjuhës shqipe» § 8a.